

Recenze

Jaroslav Kudrna, *Stát a společnost na úsvitě italské renesance (Studie k odrazu italského města v politické literatuře na konci 13. a na počátku 14. století)*, Praha 1964, str. 204

Když před sto lety Jakob Burckhardt vytvořil svou velkolepou syntézu renesančního světa, byl renesanční člověk především pokrevním příbuzným měšťáckého individualismu s jeho nesentimentálním a racionalistickým pohledem na svět. Pronikavost Burckhardtovy myšlenkové invence nedovedla však zabránit tomu, aby poměrně záhy, ještě v mezích téhož století, nebyl mnohý ze stavebních kamenů jeho badatelského pohledu otřesen. Tato revize šla v podstatě s dvojí strany: jednak cestou rozšiřování empirických poznatků, a to jak o renesanci samotné, tak zejména o období bezprostředně ji předcházejícím, jednak po té cestě, po které kráčel v podstatě Burckhardt, totiž změnami syntetického hodnocení jednotlivých jevů a jeho filosofického základu. Aniž je třeba zabíhat do podrobností, stačí zajisté připomenout několik jmen — Thode, Gebhart, Sabatier, Burdach aj. — aby bylo zřejmo, jak hluboké relativizaci propadla původní Burckhardtova stanoviska. Problémů, jež se současně s tím otevřely, byla ovšem celá řada: mezi nimi pak zvláště výrazné místo zaujaly otázky kolem poměru renesance a reformace, renesance a středověkého kacířství a nejvíce snad otázka počátků renesance a jejích tzv. duchovních předchůdců, neboť, jak ukazovalo speciální bádání ve stále se zhojňující míře, bylo možno celou řadu symptomů domněle výlučně renesančních sledovat hluboko do středověku.

V záplavě těchto nových poznatků počala se přímá a geometricky přesná hranice, jak ji mezi středověkem a renesancí narýsoval Burckhardt, lámat a posléze i rozptylovat. Výsledkem byla pak různá řešení více méně kompromisní povahy, jež si s oblibou vypomáhala — tam, kde šlo ještě vůbec o syntézu — různými obraznými a poetizujícími jmény; sem náležel např. známý Huitzingův „podzim středověku“ a řada jiných pokusů podobného druhu; stejně tak často se hledaly počátky tzv. moderního světa v době, která ještě krátce předtím byla považována za nejhlubší středověk (stačí snad upozornit, že sem náležel i Spengler se svým počátkem faustovské západní kultury). Tak vznikla obrovská, čtenáře i badatele doslova drtící literatura, jejíž poznání se mohlo stát již samo o sobě předmětem vědecké specialisace.

Potřebu vyrovnat se s touto přemírou myšlenek, fakt a rozličných závěrů uvědomuje si stále jasněji i česká marxistická historiografie. Možno říci, že v české vědě vedlo k tomu v posledních deseti letech několik významných podnětů. Mezi ně náleží především bádání o českých dějinách v husitském období a stejnou měrou sem pak směřují i impulsy vycházející ze zkoumání počátků kapitalistických výrobních vztahů a v širším smyslu pak zkoumání problematiky zbožní výroby za feudalismu.

Jestliže nedávná Kalivodova kniha o husitské ideologii se snažila spolu s analýsou husitského ideového programu začlenit toto období i do pevného schématu celosvětového vývoje, pak Kudrnovi náleží nepochybně zásluha, že se po-

kusil uplatnit synthetická měřítká na onu složku evropských dějin, s níž je podle obecného přesvědčení nejúžeji spojeno rozvinutí renesanční kultury. Italský vývoj ve dvanáctém a třináctém století — nebo lépe řečeno italské duecento a trecento, jak se také vyjadřuje anglický souhrn ke Kudrnově knize — je tématem jistě vděčným a je třeba je vítat tím spíše, že v české literatuře není dosud monografické práce, jež by se tohoto časového úseku výlučně dotýkala. Stejně tak je třeba kvitovat skutečnost, že Kudrna se nepokouší jen o prosté přehodnocení již dosažených vědomostí, nýbrž, že i tam, kde pracuje s určitým kmenovým fondem poznatků převzatých z literatury, usiluje o vlastní a originální pohled na věc. Výsledkem je pak jistě pozoruhodná myšlenková koncepce, jež má vtip i smysl pro detail jako nositele obecných souvislostí.

Kudrnova kniha vychází ze správného poznání, že, je-li vůbec možno v naznačené době hledat již kořeny velkých společenských a kulturních změn, jež s sebou nesla v Itálii renesance, pak je třeba zaměřit soustavnou pozornost především k politické oblasti a k jevům, které ji charakterisují. V tomto ohledu se jeho autorský zájem soustřeďuje k italskému městskému státu, který v naznačené době dosáhl nepochybně svého zenitu, jakož i k významným změnám odehrávajícím se v tehdejší právní řád, tj. zejména k statutární praxi italských městských komun a k recepci římského práva. Kudrna není ovšem historikem politických a právních institucí a proto v popředí jeho zájmu jsou především ideové, nebo snad ještě lépe řečeno ideologické souvislosti, což jistě vzbudí zájem čtenářův tím spíše.

Celkový obraz, který Kudrna načrtává, vychází z poznání, že italský městský stát prošel v dotčeném období několika fázemi svého vývoje. Prvá z nich ohraničená dobou, kdy se jednotlivá města vymanila z područí místních feudálů, skončila v polovině 13. stol. Toto období bylo vyznačeno bojem měst s okolní šlechtou, jehož výsledkem bylo splynutí určité části kupecké oligarchie, jež města ovládala s aristokracií z okruhu kolem města v relativně jednotnou vrstvu městské nobility. V druhém období, které bylo v podstatě vrcholem italského městského státu, probíhal naopak boj mezi městskou aristokracií a měšťany z řad řemeslníků a obchodníků. V jeho průběhu nejen že městská nobilita ztrácela svoje prerogativy ve městě, nýbrž někde byla vydána přímo i ostré revoluční perzekuci. Konečně závěrečné období bylo charakterisováno již jiným směrem vývoje: tam, kde se vládnoucí vrstvy ve městech cítily slabými, podporovaly uvědoměle podmínky pro vznik tyranidy a signorie.

Těmto liniím vývoje odpovídal i určitý ideový pohyb, jehož vrchol spadá vjedno s nejvyšším rozmachem italského městského státu. Odrazem toho je učení dvou největších politických myslitelů tehdejší Itálie — Marsilia z Padovy a Danta, k nimž Kudrna řadí ještě i osobnost slavného právníka, jehož jméno se na dlouhou dobu stalo symbolem právníké učenosti — Bartola. Marsilius i Bartolus byli ideology měšťanstva, tedy oné třídy, jejíž hegemonie vyznačila největší vzepětí italské komuny v oblasti politickomocenské. Mezi oběma existoval ovšem značný rozdíl: zatím co Marsilius se posléze dostal do nesmiřitelných rozporů s feudální ideologií, reprezentoval naopak Bartolus kompromis. I Dantova cesta byla v jistém smyslu podobně oportunistická: jeho cílem bylo využít některých institucí feudálního státního života, zejména ideje středověkého římského císařství, k tomu, aby byly uskutečněny politické zájmy italských měst, především udržení míru v Itálii. Pro Danta bylo rovněž příznačné, že do svých představ promítal svoje zkušenosti z politického a veřejného života v soudobých italských městech. V jeho pojetí nebylo tak císařství ničím jiným, než jakýmsi světovým

městským státem. Dantovo dílo současně předznamenává i další cestu vedoucí k humanistickému vyústění politické ideologie italských měst.

Tyto vrcholné projevy politického myšlení v italských městech měly ovšem i svoje osobité ideologické kořeny. Kudrna je vidí v první řadě v recepci aristotelovských myšlenek o politice, která proběhla ve scholastické vědě krátce předtím. Svou úlohu však sehrála i současná kacířská hnutí a v neposlední řadě pak v oblasti učeného světa i vliv averroismu na scholastiku. Osobité místo v tomto vývoji měla konečně i statutární praxe italských měst a zejména pak recepce římského práva. V osobnostech, jež v tehdejší světě razily cestu principům římského práva, je třeba vidět — alespoň zčásti — rovněž přímé uskutečňovatele měšťanských zájmů.

Celkový závěr, ke kterému Kudrna dospívá, formuluje sám tak, že městský stát v období vrcholného rozpětí je útvarem svého druhu, který nelze beze zbytku podřadit pod vžitá pojmy státu feudálního nebo buržoasního typu. Současně s tím však klade Kudrna i důraz na zásadní omezenost měšťanských požadavků, a to i v projevech velmi radikálního obsahu, jímž uvědomělý demokratismus a naprostá rovnost občanů byly cizí.

Jak již bylo několikrát zdůrazněno je Kudrna badatelem, jenž se soustřeďuje na obecné souvislosti a snaží se postihnout obecnou povahu vývoje. Proto také jedním z hlavních metodických prostředků jeho podání je citace nejtypičtějších a nejdůležitějších faktů a dílčích vztahů. V tomto ohledu je třeba říci, že další rozšíření faktografické základny jeho výkladu by dovedlo jeho závěrům dát nepochybně ještě větší platnost. V úvahu by tu asi nejspíše přicházel zřetel k vývoji ve velkých střediscích námořního obchodu, zejména v Janově a do určité míry snad i v Benátkách, u něhož zárodky raně kapitalistické ekonomiky měly opět jiné formy než v předrenesanční Florencii. V některém smyslu by snad mohlo posloužit i rozhojnění dokladů z měst v lombardské nížině, zejména z oněch, jež později tvořila milánskou signorii (např. Cremona). Rovněž tak i Kudrnův výklad o ekonomickém učení scholastiky by mohl být — vedle hlavní these o tom, že tyto ideje ztělesňovaly v podstatě prostou formu sněmy — doplněn některými výsledky nejnovějšího bádání o formách peněžního oběhu a ekonomické etice italských měst.

V každém ohledu však velmi cenné jsou Kudrnovy přehledné poznámky o světové a italské literatuře k vývoji italských komun. Tato část knihy přiláká patrně i pozornost čtenářů, jejichž zájem bude odlišný od hlavního směru autorova.

Vcelku je možno říci o Kudrnově knize, že je dokladem toho, že současná československá historiografie je schopna řešit náročné úkoly, které před ní klade traktování obecných dějin, a to způsobem, který vzbudí jistě oprávněnou pozornost i mimo hranice ČSSR.

Valentin Urfus

Leonard Bianchi, Právne formy monopolizácie za buržoáznej ČSR, Bratislava 1965, str. 271.

Recenzovaná práce zabývající se vývojem monopolisace na území našeho státu ve XX. století do Mnichovského diktátu je zdárným výsledkem badatelského úsilí dnes již velmi zkušeného právněhistorického odborníka. Zpracováním této tematiky byl splacen starý dluh naší právní historie, která se dosud v novější době soustředila hlavně na tu oblast otázek, která se týkala represivní